

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • חג הפסח תשפ"ה – הגדה של פסח

והנה דרשו חז"ל על הפסוק (שיר השירים ב'. ח') "מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" שהקב"ה חישב את הקץ, ובפשטות הוא קושי השיעבוד, אולם הבית הלוי ביאר שחישב את הטומאה ולכך הוציאם קודם הזמן, ואת הגלות השלים במקום אחר, ולפי זה ביאר מה שכתוב (שמות ג'. י"ד) "אהיה אשר אהיה", ופירש רש"י בשיעבוד זה ובשאר גלויות. ולכאוי מה ענין שאר גלויות לכאן, וביאר הבית הלוי ששאר הגלויות הם השלמה לגלות מצרים.

ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה.

פירש רש"י כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין. המהרי"ל דיסקין כתב דכיון שבכל מקום החצות משתנה, לכן כתב "ועברתי", דבכל מקום יהיה הזמן של החצות שלו, אמנם הגרצ"י אדלשטיין שליט"א העיר, דכיון שזה היה עונש לפרעה, א"כ המכה צריכה להיות בזמן החצות של פרעה.

במשאת המלך הקשה דכיכד המכה היתה בחצות, והא חצות אי"ז זמן, אלא דעד שעה זו היה לפני חצות ומשעה זו ואילך אחר חצות, ותירץ דגם למיתה אין זמן, אלא דעד שעה זו היה חי ומשעה זו ואילך מת, [והגר"י רוזנטל זצ"ל אמר ששמע כן גם מהגר"י ז].

והנה בזבחים (דף נז:) ובברכות (דף ט.) יש מ"ד דזמן אכילת הפסח הוא עד חצות, דיליף בגזירה שוה בלילה הזה ממה שהקב"ה עבר בחצות, ומקשים דא"כ היו צריכים לאכול בחצות ממש, ולמה אוכלים עד חצות, ותירץ באילת השחר דכיון דחצות אין זה זמן וכנ"ל, א"כ לא שייך לומר דזמן אכילת הפסח הוא בחצות. ונראה לתרץ באופן אחר, דהנה ברש"י ברי"ה (דף כ:.) מבואר דליל פסח מחולק לשנים, חלק א' עד חצות שהוא זמן הפסח, וחלק ב' אחר חצות שהוא שייך לחג המצות, ולפי זה אתיא שפיר דזמן אכילת הפסח עד חצות כיון דקרא כתיב בלילה הזה ולא כתוב בשעה הזאת, ולילה הוא כל הלילה, אלא דאחר חצות כבר נקרא לילה אחר וכפירוש רש"י.

ביד חזקה זו הדבר... ובזרוע נטויה זו החרב...

וביאר אחי הגר"א שליט"א שאי"ז דבר וחרב בלבד, אלא כל אחד כולל בתוכו חמש מכות, דדבר הוא סיום של ה' מכות הראשונות, וחרב הוא סיום של ה' מכות אחרונות, והטעם שמחולקים לחמש חמש, הביאור ע"פ דברי רש"י הנ"ל דבחמש מכות הראשונות היה לפרעה בחירה, משא"כ בחמש מכות האחרונות ניטל ממנו הבחירה, וזהו כוונת הכתוב כאן "ואני ידעתי וגו' ולא ביד חזקה", דאני ידעתי דאפילו ביד חזקה, דהיינו המכות הראשונות שהיה לו בחירה, לא יתן אתכם להלוך וכנ"ל.

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

פירש רש"י והגדת לבנך בן שאינו יודע לשאול, ועשה ה' לי פירש רש"י דרמז תשובה לבן הרשע דאילו היה שם לא היה כדאי ליגאל, ומבואר דלרשע עצמו לא עונים, וצ"ב דלעיל (י"ב. כ"ו כ"ז) כתוב אחר שאלת הרשע מה העבודה הזאת לכם, ואמרתם זבח פסח וגו', והא כיון דאין עונים לרשע א"כ למאי צריך לומר אחר שאלתו זבח פסח לה', והביאור דכשהרשע מדבר צריך לזהר לא להיות מושפע ממנו, ולכן ואמרתם זבח פסח הוא לה', והיינו שתאמרו לעצמכם כדי שלא תהיו מושפעים ממנו.

ארמי אבד אבי.

פירש רש"י לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב, ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשאו. ומבארים בזה ע"ד הדרוש הא דלבן בקש לעקור את הכל, דהנה איתא בגיטין (דף סד.) שאם עשה שליח לקדש לו אשה ומת השליח, אסור בכל הנשים שבעולם, וכתוב שאברהם שלח את אליעזר לקדש את רבקה, ובתואל הניח לו סם המוות במנתו והמלאך החליף, ואם היה מתקיים רצון בתואל הרי אליעזר השליח היה מת ויצחק היה נאסר בכל הנשים, וזהו שלבן בקש לעקור את הכל, [ועיין מש"נ עוד בענין זה בפרשת חיי שרה (כ"ד. נ"ה)].

וירד מצרימה.

פירש רש"י ועוד אחרים באו עלינו לכלותינו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים. בטעמא דקרא ביאר ע"פ מה שכתוב בספר הישר ובמדרש הגדול (סו"פ ויצא) שכשלבן רדף אחרי יעקב, לבן שלח לעשו שיעזור לו, ועשו לא רצה לבוא, כיון שלאברהם נאמר "כי גר יהיה זרעך", ואם יהרוג את יעקב, עשו יצטרך לגלות, לכן ציוה לעמלק שיהרגו רק לאחר שבני ישראל כבר נשתעבדו במצרים, וזהו ארמי אובד אבי וירד מצרימה, שלא נשתעבדו עד שירדו למצרים.

אנוס ע"פ הדיבור.

יש לבאר דיעקב רצה לרדת למצרים לראות את יוסף ולחזור, וה' אמר לו שירד לדור, וזהו מה שאומרים בהגדה וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור, והיינו לירד ולדור.

ובבית הלוי ביאר דיעקב חשש שאם בניו ירדו למצרים יאבדו קדושתם, והקב"ה אמר לו אנכי אעלך גם עלה, דהנה מובא בשם האר"י שאם היו ישראל נשאים במצרים עוד זמן מועט היו יורדין לשער החמישים, ולא יוכלו לצאת ממצרים, והקב"ה הוציאם בסוף הזמן, וזה מה שאמר "אנכי אעלך", דמכיון שאנכי אעלך ודאי לא יאבדו קדושתם, שהרי אם יאבדו לא יוכלו לצאת.

איתא במדרש (פליאה מ"ח) רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב, הדא הוא דכתיב (תהלים קל"ו. י) "למכה מצרים בבכוריהם" ע"כ. והדברים סתומים, ושמעתי מאחי הגר"א שליט"א לפרש, דהנה במדרש (תנחומא בא י"ח) דרשו על הפסוק למכה מצרים בבכוריהם, שהכה את מצרים ע"י בכוריהם, דבשעת מכת בכורות באו הבכורים לפרעה ובקשוהו שישלח את ישראל, ופרעה לא הסכים, והבכורים קמו על עבדיו והרגו זה בזה, וזהו "למכה מצרים בבכוריהם".

והנה בהגדה אמרינן דם צפרדע כינים וכו' מכת בכורות, וצ"ב למה רק בבכורות נאמר "מכת" ולא בשאר המכות, והביאור דהבכורות אינן מכה ולכן הוצרך להדגיש "מכת" בכורות שמתו, משא"כ שאר המכות דם צפרדע וכו' דהם מכה מצד עצמן, ולפי זה צ"ב דלכאוי הו"ל לרבי יהודה לתת הסימן דצ"ך עד"ש באח"מ, דהמי כנגד מכת בכורות, ולמה אמר באח"ב, ולהני"ל מיושב היטב דעל זה הביא המדרש "למכה מצרים בבכוריהם", שהבכורים הרגו אבותיהן, וא"כ הבכורים עצמן היו מכה, ושפיר נתן ר' יהודה סימן דצ"ך עד"ש באח"ב.

אילו עשה בהם שפטים ולא הרג את בכוריהם.

היינו שמחלקים בין שאר המכות למכת בכורות, משום שמטרתיהם שונות.

על הפסוק ראה נתתיך אלקים לפרעה פירש רש"י שופט ורודה לרדותו במכות ויסורים. והגר"ז ביאר דכל המכות לא היו רק כדי להוציא את ישראל, אלא כדי להעניש את המצרים, וכמו שכתוב וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ולכן היה התראה לפני המכות, מלבד מכת בכורות שהיא היתה כדי להוציא את ישראל, ולכך כבר בתחילה הזהירו שאם אינו משלח הנני הורג את בנך בכורך.

ולפי זה מבאר מה שאומרים "שהכה בכורי מצרים" ואח"כ אומרים "שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים", דלכאוי הוא כפילות, להני"ל מבואר היטב ד"שלח אותות ומופתים" אזיל על שאר המכות שמטרתם להעניש את פרעה, משא"כ מכת בכורות מטרתה שיצאו ממצרים.

וזה הביאור במה שכתוב בתהלים (קל"ו. י י"א) למכה מצרים בבכוריהם וגו' ויוצא ישראל מתוכם וגו', דרק הכאתם בבכוריהם היתה כדי להוציא את ישראל מתוכם.

אילו האכילנו את המן, ולא נתן לנו את השבת.

צ"ב על הפסוק "כי ה' נתן לנו את השבת", דהרי כבר נצטוו על השבת במרה, וביאר הגר"ז דשם היה ציווי על השבת, וכאן קיבלו את השבת במתנה. וכדאיתא בגמ' בביצה (דף טז.) מתנה אחת יש לי בבית גנזי ושבת שמה, וזה הביאור במה שאומרים אילו האכילנו את המן, ורק אח"כ אילו נתן לנו את השבת, וקשה דהרי שבת נצטוו קודם, אלא שהמתנה של שבת באה רק אח"כ, וכמבואר כאן.

אילו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה.

וקשה איזה תועלת יש בכך שנהיה ליד הר סיני אם לא נקבל את התורה, ויש שתירצו דבמתן תורה פסק זוהמתן, וכמבואר בגמ' בשבת (דף קמו.), וזה מעלה גדולה.

על מצות ומרורים יאכלהו.

"כן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קיים, היה כורך מצה ומרור ואוכלם יחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלהו", והקשו דהפסוק מיירי בפסח שני, והו"ל להביא הפסוק דמיירי בפסח ראשון (שמות י"ב. ח') "צלי אש ומצות על מרורים".

וה"ל דהפסוק גבי פסח ראשון נאמר בו ומצות על מרורים, ומבואר שיש מצוה בפני עצמה לאכול מצות, וכן משמע ברמב"ן שם, משא"כ גבי פסח שני כתוב על מצות, דהיינו לאכלם יחד, ומוכרח כן דבפסח שני אין מצוה לאכול מצה בפני עצמה, ולכך הביא קרא דפסח שני, דמזה נלמד גם לפסח ראשון דיש מצוה לאכול עם הפסח.

שלא הספיק בצקם להחמיץ.

והוא כמו שמפרש הרמב"ן על הפסוק "ויאפו את הבצק וכו' כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צידה לא עשו להם", וצ"ב מ"ט הוצרך לומר שלא אכלו חמץ משום שגורשו ממצרים, והרי בלאו הכי היה אסור משום בל יראה, וביאר הרמב"ן דהוא רק טעם מ"ט לא אפו במצרים, אבל מה שהיה אסור הוא באמת משום בל יראה, אולם הר"ן בפסחים (דף כה: מדפה"ר) כתב שבאמת במצרים לא היה בל יראה והיה רק איסור אכילה דחמץ.

קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה.

ומובא בשם הגר"ז, דהיינו שבזמן הגאולה יבוא יום שהוא לא אור ולא חושך, ואז "רם הודע כי וכו' אף לך הלילה", והיינו שכולם ידעו שהחושך הוא בריאה חדשה, [דאל"כ לא שייך יום שהוא לא יום ולא לילה]. ובקול אליהו כתב ד"וימש" הוא מלשון "לא ימיש", והיינו שהאור חלף והחשך נברא, וביאר זאת דחושך אי"ז העדר אור, אלא היא בריאה בפני עצמה, ובהגהות על הקול אליהו הוכיח כן מהא דאיתא בפסחים (דף ב.) שהקב"ה קרא לחושך וציווהו לשמש בלילה, מבואר להדיא שחושך הוא בריאה בפני עצמה.

ועוד הוכיח כן דהנה איתא בברכות (דף יא:.) דביום מברך "יוצר אור ובורא חושך", כדי להזכיר מידת לילה ביום, ותמוה דהא לילה היא בריאה פחות מהיום, ומה הענין להזכירה ביום, וביאר רבינו יונה שתקנו כן בשביל האפיקורסים שאומרים שמי שברא אור לא ברא חושך, מבואר להדיא דחושך היא בריאה חדשה, וגם האפיקורסים מודים לכך, ורק טוענים שמי שברא את האור לא ברא את החושך, [ועיי"ש עוד שתמה על הבי"ח (או"ח סי' ו') שכתב דחושך היא רק העדר אור].

מערכת "רבד הזהב" משגרת לרבינו ראש הישיבה שליט"א ולאליהו הקוראים והמנויים

פסח כשר ושמן

ושנזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בבנין בית הבחירה בביאת משיח צדקינו במהרה בימינו אמן

לתרומות והערות ולקבלת הגיליון 0556777668 ובמייל - RS244244@gmail.com